

Móricz Zsigmond kisújszállási évei

(Esszé)

Móricz életének jelentős részét tudatos országjárás, élmény-, adat-és téma gyűjtés jellemezte.

A lelkében szunnyadó író gyermekkorától növesztette hol megvallva, hol agyonhallgatva máskor ezt határozottan letagadva is.

Városunk kulturális hagyományápolásából sokkal könnyebb megítélni azt, hogy Kisújszállás lakóinak mit jelent a jelentős, örökre tananyagga nemesült Móricz Zsigmond, mint azt, hogy élete legszebb ifjúságának nálunk töltött évei alatt Kisújszállás segítette-e, ha igen hogyan a felismert életfeladatának teljesítésében.

Dolgozatomban erre keresem a választ, segítségül véve az író itt játszódo regényét, a Forr a bort, Illés Endre erről szóló kritikáját, Kiss Tamás: Móricz Zsigmond ifjúsága című doktori disszertációját és Kiss Kálmánné: Kisúji harangszó című kötetének idevágó fejezeteit.

Móricztól magától tudjuk, hogy azt a számtalan kötetből álló regényt szeretné megírni, mely felölelné az egész magyar életet a kunyhóktól a palotáig. Egyetlen élet alatt még egy olyan kiváló író sem tudná teljesíteni ezt a csodálatos célt, mint Móricz, de élete minden szakaszában ezt a programot követte.

Kereste a maga Magyarországot, a maga magyarjait, és okunk van azt gondolni, hogy az Alföldön talált atyafiakból tudta kifaragni a legvalóságosabb Móricz-hősöket.

Ahová az élete során került az író, ott gyökeret eresztett, ott embereket keresett magának, akikre végtelen kíváncsisággal tekintett, akiket beszélgetett, sőt vallatott, akiket tudatosan szemmel tartott vagy meglesett, leleplezett és gyakran megsértett. Az emberi arcok és jellemek alaptípusait alkotta meg miközben tetszése vagy tapasztalata szerint összegyúrta, majd elemeire bontotta figuráit.

Sok-sok alföldi városban, így Kisújszálláson is a Móricz-kutató irodalomtörténészek (Czine Mihály, Kiss Tamás) gyakran találkoztak azzal a helyzettel, hogy különösen az íróhoz időben közeli életkorú olvasók tévedhetetlen bizonyossággal állították „már pedig higgye el öcsém az a hős az én apám...nagyapám...komám stb.” Máskor pedig „Itt játszódozott az, pontosan a

kút mögött, a ház kapujában stb.” Nehéz elfogadtatni a magára vagy városára büszkén ráismerő olvasókkal, hogy az alföldi városok hasonlítanak egymásra ,mint ahogy lakói között is megtalálhatjuk Móricz valóságserű figuráit.

Városszerte makacsul tartotta magát az a vélekedés, hogy az író diákként nem a hozzá hasonló parasztfiúk társaságát kereste, hanem a birtokos paraszt, a gazdag bérlő, vagy a hivatal viselő szülők fiait.

Ha így volt, mi lehetett ennek az oka?

Móricz a szegény sorsú puritán református parasztcsaládok keserves, létért való küzdelmét, erkölcsi normarendszerét, ösztönös és tudatos indítékait mindenkinél jobban ismerte. Hőseinek megalkotásához éppenséggel a társadalom más rétegeit kellett alapos vizsgálat alá vennie. Az író történetében szereplő alakok attól válnak hús-vér emberekké, hogy Móricz azonosulni képes velük, bőrükbe bújva nevükben cselekszik.

Illés Endre épp ezt a „valóságot” tartja a legnagyobb írói bravúrnak, melyről 1932-ben a Nyugatban így ír: „Móricz valósága nem cédulás, s nem noteszkönyves, olcsó megfigyelés csupán...s amit Móricz mond azon érezni kell hogy belülről merített közlés...s figuráiban nem kívülről hatol befelé, de belülről indul el kifelé.”

Illés Endre Móricz szavainak megdöbbenő erejét abban látja, hogy nemcsak a kimondott, de az elhallgatott gondolatokat is megtudjuk a cselekmény párbeszédéből. Az életet csak olyannak tudja ábrázolni amilyen, a példamutató figurákat a valóságmániája nem engedi tollából megszületni.

A fiatal Móricz nincs könnyű helyzetben mikor a gimnázium igazgatójának unokaöccseként megérkezik Kisújszállásra. Teljes bizonyossággal tudjuk, hogy a Forr a bor című regénye az előbb elmondott kisvárosi egyezőségek ellenére valóban Kisújszálláson játszódik. A főhős: Nyilas Mihály diáktársai valóságos figurák, nem jobbak, nem rosszabbak az iskolába küldőiknél, akik az érettségire a távolabbi célok elérésének eszközeiként tekintenek, diákéveik élményeiből teljességgel hiányzik a megértés, a megtanulás, a megalkotás öröme.

Kiss Tamás tanulmányában idézi Pápai Pál, az egykori osztálytárs emlékeit: „ Igazi barátságban nem volt senkivel, inkább bizalmas jó viszonyban egy néhányunkkal. Nagyon sok

tanulótársával nem volt még jó viszonyban sem, mert azt a kört amelyikkel érintkezett a tudás, a magaviselet alapján választotta meg.”

Ezt az értékalapon közösséget vállaló, vagy elutasító ifjút pillanthatjuk meg a regény főszereplőjeként a Nyilas Misiből lett Nyilas Mihályban, aki nem sűg, mert nem szokott, aki nem „zendül” az október 6.-i „hazafias iskolakerülőkkel”, de kívülmaradását mégis szégyelli.

A szegény gyerekek pénzkereseti lehetősége a módosabb családok nehézfejű gyerekeinek korrepetálása, ahogy akkor mondták instruktorkodás volt. Móricznak Kisújszálláson több ilyen magántanítványa is volt: a polgármester, az orvos vagy a gazdag bérlő fia. Ezeknek a családoknak az életében is kereste, gyűjtötte a számára idegen szokásokat, normákat, megnyilvánulásokat

A visszaemlékezők szerint társasági kapcsolata kisújszállási családokkal alig volt. Többször megfordult Szeremley Barna, az akkori magyartanárjának házában fiatalon meghalt osztálytársát, Szeremley Gyulát látogatva.

A kunsági parasztok életmódját, szokásait Rázsó Jánoséknál, a gyermektelen kisbirtokos házaspárnál figyelte meg. Hűség, megbecsülés, szeretet fűzte az író Pallagi Gyula egykori szállásadóihoz, akiket a Forr a bor Jákob bácsijában és Jákob néniében örökített meg. Később is valahányszor Kisújszállásra jött meglátogatta őket.

Legtöbbször Dr. Nagy János orvoséknál járt, ahol szintén magántanítványa volt az orvos Géza nevű, gimnazista fia. Itt pezsgő társasági élet folyt, a nagygazda vagy az értelmiségi családok megismerésének eleven terepe volt. Itt hallotta a Kerek Ferkó történeteit, és felismerhető vonásokkal örökítette meg Nagy Gézát, az örökös tréfacsináló pusztai „macsót”, a későbbi Úri muri Csörgheo Csulijának vonásaiban.

Móriczra ebben az időben a félszegség jellemző, Szeremley és Karácson tanár urak (mindkettő osztályfőnöke is volt) többször szelíd szóval figyelmeztették, ha gondolataiba mélyülve köszönés nélkül ment el tanárai és ismerősei mellett.

Móricz Kisújszállásra érkezése szinte menekülés volt. Közismert, hogy a Debrecenben még jeles teljesítményű diák Sárospatakon több tárgyból is megbukott. A regények Isaák Géza bácsija, Pallagi Gyula igazi menedéket kínált neki; ott volt ahol nem kellett többé félennie, ahol

kinyílt a jövő felé vezető kapu, végre visszavonhatatlanul megszülethetett az elhatározás: írólész.

Ezt a folyamatot találó mondattal summázza az író Miklós öccse. „Debrecenben tanult meg látni, Patakon ítélni, Kisújszálláson túlélni a bajt”

Móricz igen lesújtó véleménnyel volt a századforduló közneveléséről. Miközben legnagyobb jóként említi azt a tudást melynek segítségével tanítani lehet, az őt nevelő tanári kar többségéről írja: félszeg, szánalmas figurák, van ugyan némi hatalom a kezükben, mégis heccek, diákcsínyek céltáblája, hivatásukat betölteni képtelen, megsebzett emberek.

Náluk már csak a diákság lehangolóbb. Egyetlen cél vezeti az ifjúságot is, hogy egykor urak legyenek, és megmeneküljenek a szégyenletes munkától. Romlottság, felelőtlenség, munkakerülés jellemzi őket, heccelés alacsonyabb származású tanulótársaikkal, vagy a pedellussal szemben.

A kihallgatásra várakozó, iskola helyett honvéd emlékműhöz vonuló ifjúság mennyire más, mint a tanári önkény előtt fulladozó kis Nyilas Misi. Ezek a renitens diákok büszkék arra, hogy a vallató kérdésekre ügyes kitérő válaszokat tudnak adni, leleményesek, ha a munka alól akarnak kibújni, ha a tudás helyett összeköttetéseket kell keresni. A híres tétellopás is arról szól, hogy akár lopással is képesek magukat a bajból kiségiteni.

Milyenek lehettek az órák?

Erről is képet kapunk Kiss Tamás tanulmányából. Unalmas anyagátadás, egyhangú óratartás uralja a tanórát. Nyolc éven át sose kellett önállóan gondolkoznia-összegezni az író. Móricz nem szeretett tanulni, egyedül az irodalomtörténet tanár tudott értékes, élvezetes órát tartani. Szeremley Barna óráin eleven életté vált a történelmi múlt, a szelíd tudóstanár aki Pallagi Gyulának is barátja, támogatója, később igazgatói székében is követője volt. elragadtatta, lebilincselte. Móricz Zsigmond érettségi dolgozatát sokáig őrizte a gimnázium. Címe: „Irodalmunk állapota a jelen század húszas éveiben”. Kiss Tamás szerint a cím általánosításokra csábító, bár az igényes külalakkal megírt 6 oldalas dolgozatra ezt írta Szeremley Barna: "Ha kerül is benne egy kis juvenilis abundantia (ifjúi bőbeszédűség) általában véve szép és szerkezetében is sikerült dolgozat. Kár hogy Katonát meg nem említi.

Móricz kisújszállási diákkorában versírással is próbálkozott. Az Ügyvéd című életrajzi írásában önironikusan említi első zsenijét, melynek irodalmi értéke valószínűleg elhanyagolható volt, hisz a szerkesztő azért adta ki nyomtatásban, hogy a fiatal költő jobban láthassa a mű gyengeségeit. Milyen kár hogy erre a művére sikerként nem hivatkozhatott mikor az édesapja jövőt fürkésző kérdésére az írói pálya mellett akart érvelni. Az író 8. gimnazista korában már elbeszélést és színdarabot is írt.

A Móricz Zsigmond kisújszállási éveit kutató irodalomtörténészek egyetértenek abban, hogy az író jellemfejlődésére nagy hatással volt nagybátyja, Pallagi Gyula, a gimnázium akkori igazgatója. Móricz így jellemzi őt: „Gyula volt a legtisztábban kikristályosodott gentleman...pompás sportember volt, karcsú, hajlékony.

Tudjuk, hogy Móricz Bálint, az író parasztember apja saját költségén taníttatta még tudta a rendkívül tehetséges sógorát, aki végig inaktorkodta a diákéveit, de így is 6 év alatt végezte el 8 év alatt a Debreceni Kollégiumban.

A latin és görög nyelvek mellett olasz, spanyol, angol, német, francia és orosz nyelveken is „áttöri magát”. Gépészmérnök szeretett volna lenni, de ennek költségeit nem tudta előteremteni. Matematika-fizika szakos egyetemi hallgatóként tehetsége Eötvös Lórándnak is feltűnt, s szívesen maga mellett tartotta volna. Ismerte a világirodalmat, verseket írt, fordított, fiatal tudósként került Gyulai Pálék társaságába. Szelíd, komoly egyéniségével megnyerte a város és a tanári kar rokonszenvét.

Móricz hálát és megbecsülést érzett iránta, mégis külön világot képviseltek.

Az író az Életem regényében nyíltan megvallja, hogy Pallagi úri arisztokratikus kötöttsége, mely az anyai ág értékes szellemi örökségévé vállhatott volna számára is, nem fért össze a Móricz Bálinttól származó legyőzhetetlen paraszti életképességgel.

Mit jelentet tehát Móricz számára a városunkban töltött néhány év?

Kiss Tamás ezt a választ adja Móricz Zsigmond ifjúsága című művében.

„Itt végezte a gimnázium hatodik, hetedik és nyolcadik osztályát, és tette le az érettségi vizsgát. Itt forrtak ki jellemének alapvonásai és társadalmi mondanivalói egy lényeges részének innen vette anyagát. A Kerek Ferkó, Vidéki hírek, Úri muri, Esőleső társaság, Forr a

bor regényei, s hosszabb elbeszélései jelzik különösen azt a témakört, melyet a Kunság e vidékéről részben még diákkorában kapott.”

Móricz ifjú korának élményei végig kísérték őt írói pályájának könnyű és nehéz szakaszain a legnagyobb írók közzé emelve őt.

Felhasznált irodalom

Illés Endre: Forr a bor /Móricz Zsigmond új regénye/ Nyugat1932 1. szám

Dr Kiss Kálmánné: Kisúji harangszó/ Helytörténeti füzetek, Kisújszállás2006/

Kiss Tamás: Móricz Zsigmond ifjúsága /Kisújszállási évek/1960